

İRAN VE GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKALARI: AYETULLAH HUMEYİNİ DÖNEMİ (1979-1989) *

Aylin Karnap

Yıldız Teknik Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi
ORCID: 0000-0002-5822-2672

Prof. Dr. Cengiz Çağla

Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-4112-8663

Öz

Yirminci yüzyılda İran önemli bir toplumsal harekete tanıklık etmiştir: 1979 İran İslam Devrimi. Muhammed Şah'ın uyguladığı politikaların sonucunda oluşan olumsuz siyasi, sosyal ve ekonomik şartlara karşı toplumun farklı kesimleri Ayetullah Humeyni'nin liderliğinde bir araya gelmiştir. Devrim sonrasında İran'da monarşi sistemi yerini İslam Cumhuriyeti'ne bırakmıştır. İran İslam Devrimi'nin başarısında ve Velayet-i Fakih üzerine temellendirilen yeni rejimin kabul edilmesinde Ayetullah Humeyni'nin rolü önemli bir faktördür. Batılılaşma ve modernleşme politikalarına karşı duran, yabancı devletlerin ülkenin iç ve dış politikasına müdahale ettiği ve Muhammed Şah'ın uyguladığı politikalarda yabancı devletlerin çıkarlarını koruduğunu ileri süren Humeyni, İran'da bir "Güvenlik Devleti" inşa etmiştir. Bu çalışmanın amacı, Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisinden faydalanılarak Humeyni dönemi İran İslam Cumhuriyeti'nin iç ve dış politikasına analiz etmektir.

Anahtar Sözcükler: Kopenhag Okulu, Güvenlikleştirme Teorisi, İran, Ayetullah Humeyni, İç ve Dış Politika

Iran and its Securitization Policies: The Ayatollah Khomeini Period (1979-1989)

Abstract

The twentieth century has witnessed major social movement in Iran: the Islamic Revolution of 1979. The negative social and economic conditions resulting from Mohammad Shah's policies, led different parts of the society gather around the leadership of Ayatollah Khomeini. Iran's monarchical regime has turned into an Islamic State on the aftermath of the Revolution. Ayetollah Khomeini's has played a key role in the success of the the Islamic Revolution and the acceptance of a new governance style, called *Velayet-i Fakih* (Velayat-e Faqih, or Guardianship of the Islamic Jurists). Khomeini's stance was against Westernization, and modernization. Arguing that foreign forces interfered with Iranian domestic and foreign policies, and claiming that Mohammad Shah has put foreign interests above national interests, Khomeini has managed to establish a "Securitized State". The aim of this paper is to analyze the foreign and domestic policies of the Islamic Republic of Iran, in the Khomeini period, with reference to Copenhagen School's theories of securitization.

Keywords: Copenhagen School, Securitization Theory, Iran, Ayatollah Khomeini, Domestic and Foreign Policy

* Makale geliş tarihi: 26.07.2021
Makale kabul tarihi: 09.02.2022
Erken görünüm tarihi: 13.06.2022

İran ve Güvenikleştirme Politikaları: Ayettullah Humeyni Dönemi (1979-1989)

Giriş

1789 Fransız Devrimi, 1917 Bolşevik Devrimi ve 1949 Çin Devrimi gibi bir halk hareketine dayanan 1979 İran İslam Devrimi'nin başarıya ulaşması ile birlikte İran'da iki bin beş yüzüncü yılını kutlayan Şah monarşisi devrilmiş; yerine teokratik bir İslam Cumhuriyeti kurulmuştur (Arjomand,1988:3). 1979 İran İslam Devrimi, Pehlevi Hanedanlığına karşı halkın kendi iradesiyle gerçekleştirdiği, geniş kitlesel katılımlı protesto gösterileri sonrasında, rejim değişikliğinin yaşanması ve devrimin öngörülmez oluşu sebebiyle Ortadoğu'nun tek gerçek devrimi olarak kabul edilmiştir (Bozarlan, 2015: 149). “İnsanlık tarihinin en büyük patlamalarından biri” olarak kabul edilen İran İslam Devrimi hem yapısal hem de toplumsal birçok farklı etkenin toplumda yarattığı hoşnutsuzluğun etkisiyle, karizmatik bir lider olan Ayettullah Humeyni öncülüğünde ve geniş tabanlı bir halk kitlesinin katılımıyla gerçekleştirilmiş bir devrimdir (Cottam, 1989: 2). ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden biri olan Pehlevi monarşisinin 17 Şubat 1979 tarihinde ülkedeki hâkimiyetine son verilmesinin ardından, devrim sürecinin aktörleri; siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarda köklü dönüşümlere imza atmıştır.

Devrimin etkisiyle yaşanan dönüşüm ile İran İslam Cumhuriyeti'nin temel ilkeleri tanımlanmış, devletin ideolojik ve kurumsal yapısı “Velayet-i Fakih” üzerinden yapılandırılmış ve ülkenin hem iç ve dış politikasında hem de güvenlik politikasında köklü değişimler hayata geçirilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin inşa edilme sürecinde oluşturulan ulusal güvenlik politikası, Humeyni'nin İslami kimliğin tehlikede olduğu söylemiyle Şah ve Batı karşıtlığı olmak üzere bir iç bir de dış tehdit algısı üzerinden oluşturulmuştur. İran rejiminin en önemli güvenikleştirme aktörü olarak ön plana çıkan Humeyni, “Her yer Kerbela, her gün Aşura” söylemi ile Şah yönetimi ve Kerbela arasında benzerlik kurmuş, toplumu İslami kimliğin tehlikede olduğuna ikna etmiş ve bir iç tehdit yaratarak güvenikleştirme eylemini gerçekleştirmiştir. “ABD-Büyük Şeytan, İsrail-Küçük Şeytan” söylemi ile de Humeyni, ABD ve İsrail karşıtlığı üzerinden iki dış düşman yaratmış, İslam dünyasının emperyalizme karşı mücadelesinde İran'ın öncü bir rol oynaması gerekliliğini topluma benimseterek güvenikleştirme

sürecini başarıyla tamamlamıştır. Devrim sonrası sekiz yıl boyunca devam eden İran-İrak savaşı sürecinde, rejimin güvenliği kaygısının yoğunlaşması sonrasında İran tam olarak bir güvenlik devletine dönüşmüştür.

Bu çalışma, Humeyni dönemindeki güvenlikleştirme politikaları çerçevesinde ülkenin iç ve dış güvenlik algısındaki değişimi incelemeyi amaçlamaktadır. İslami rejimin inşa sürecini inceleyen bu çalışma, 1979 İran İslam Devrimi'nden Ayetullah Humeyni döneminin sonuna kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu çalışmanın temel çıkış noktası yeni güvenlik yaklaşımlarının önemli bir temsilcisi olan Kopenhag Okulu'nun perspektifinden Humeyni döneminde iç ve dış politikada uygulanan güvenlik politikalarının analizine farklı bir bakış açısı sunabilmektir. Uluslararası ilişkilerde geleneksel güvenlik yaklaşımlarının dünyadaki meseleleri anlamada devlet merkezli ve askeri odaklı bakış açısı, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin etkisiyle yeniden gözden geçirilmiştir. “Kimin için güvenlik”, “neye karşı güvenlik” ve “güvenliğin nasıl sağlanacağı” sorularına verilen yanıtlar çerçevesinde bireyi ve toplumu ön plana alan yeni güvenlik yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma, neorealist ve konstrüktivist bir bakış açısıyla güvenliği ele alan Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisine odaklanarak İran İslam Cumhuriyeti'nde Humeyni dönemindeki güvenlikleştirme süreçlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu makalenin temel hedefi, devrim sonrası rejimin varlığının ve ideallerinin korunmasına yönelik gerçekleştirilen güvenlikleştirme politikalarında küresel ve bölgesel gelişmelerin yanı sıra İran'ın sosyal yapısı, tarihi ve kültürel geçmişinin etkisini araştırmaktır. Bu çalışmanın birinci bölümünde, Kopenhag Okulu'nun temel iddiaları ve İran İslam Cumhuriyeti'nde güvenlikleştirme süreçleri analiz edilecektir. İkinci bölümde, öncelikle yeni rejimin yönetim şekli, güç parametreleri ve İran'ın iç ve dış politika yaklaşımı ele alınacak, sonrasında ise, Rehine Krizi, İran-İrak Savaşı ve Ruşdi Olayı örnekleri üzerinden yeni rejimin güvenlikleştirme politikaları incelenecektir.

1. İran İslam Cumhuriyeti'nde Aktör, Tehdit ve Güvenlikleştirme

Güvenlikleştirme teorisi, şu sorulara cevap aramaktadır: “Güvenlikleştirici aktörler meseleleri ve gelişmeleri neden, nasıl ve ne zaman güvenlik sorunu olarak tanımlarlar; bu güvenlikleştirme sürecinde neden, nasıl ve ne zaman başarılı veya başarısız olurlar; meselelerin güvenlikleştirilmesi ya da güvenlik-dışlaştırılması için fonksiyonel aktörler tarafından ne gibi adımlar atılır?” sorularına cevap aramaktadır (Waeber, 1995: 57-58). Güvenlikleştirici aktörün, referans nesnesine yönelik bir tehdidin varlığını söz edim yoluyla hedef kitleye aktarmasıyla birlikte güvenlik sorunu tanımlanmış olur. Güvenlikleştirici aktör, referans nesnesine yönelik bir tehdidi tanımlamasının ardından bu güvenlik

sorunu için acil önlemler alınması yönünde her türlü aracı kullanma yetkisi ister. Başarılı bir güvenlikleştirme süreci için tanımlanan tehdide yönelik acilen önlem alınmazsa varlığının, özgür iradesinin tehdit altında olduğu söylemiyle hedef kitlenin ikna edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, güvenlikleştirici aktör ve hedef kitlenin arasındaki ilişki önem arz etmektedir. Çünkü hedef kitlenin meşruiyetini kazanmaya yönelik güvenlikleştirici aktör tarafından kullanılan argümanlar güvenlikleştirme sürecinin başarısına katkı sağlamaktadır.

Herhangi bir konunun değerli bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit ya da tehdit algısı oluşturması, o konunun güvenlik olgusuna dönüşmesini sağlamaktadır. Güvenliğin hem göreceli bir kavram hem de bir algı meselesi olması tek bir tanımının yapılmasını güçleştirirken tehdit algılamaları da birey, devlet ve toplum faktörüne göre değişkenlik gösterebilmektedir. Öznelerarası bir süreç olan güvenliğin inşa sürecinde, güvenlikleştirici aktörün bir konuyu söz-edim vasıtasıyla bir tehdit olarak deklare etmesiyle güvenlik gündemine dâhil olan bu sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik alınan olağanüstü önlemlerin meşrulaştırılması için alımlayıcı kitle tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Devletlerin güvenlik eylemlerinde tehdit algılamalarını seçerken ülkenin tarihi özelliklerini, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarını göz önünde bulundurmaları, güvenlikleştirme sürecinin başarısına doğrudan katkı sağlamaktadır. Güvenlik meselelerinin seçilmesi ve bu konuya gereken ilginin gösterilmesini sağlamak özü itibarıyla siyasal bir süreçtir. Bu nedenle değerli olan bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit algısı belirlenirken ulusal, bölgesel ve küresel gelişmelerin de dikkate alınması sürecin başarı şansını artırmaktadır.

İran, 1979 İslam Devrimi'nin ardından başlayan köklü değişim ve dönüşümlerin etkisinin yanı sıra hem bölgesel hem de küresel güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede, yeni rejimin iç ve dış politikasının inşa edilme sürecinde güvenlikleştirme politikaları en temel önceliği olmuştur. Devrim sonrası iç ve dış politikada belirlenen güvenlik ajandasının temelinde, Batı ve emperyalizm karşıtlığı ve Şah döneminin gayri İslami politikasına duyulan tepki yer almaktaydı. İran'ın son yüzyıllık tarihinde ülkenin ulusal güvenliğine yönelik dış güçlerin sürekli müdahalelerde ve saldırılarda bulunmasının toplum üzerinde oluşturduğu varlığına yönelik tehdit algısı, yeni rejimin güvenlikleştirme politikalarının belirlenmesinde kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Geçmişte İran'ın coğrafi konumu, stratejik önemi ve sahip olduğu doğal kaynaklar hem bölge hem de bölge dışı aktörler için bir cazibe alanı olması, dış güçlere karşı duyulan güvensizliğin her daim sürekliliğini korumasına neden olmuş ve ülkenin ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturacağı endişesi devrim sonrasında güvenlik politikalarının temel önceliği olarak benimsenmiştir.

Bir konunun tehdit unsuru olarak güvenlikleştirici aktör tarafından söz-edimi aracılığıyla alımlayıcı kitleyi ikna etmesi ve tehdidi ortadan kaldırmak için

olağanüstü önlemlere başvurulmasının meşru kılınmasıyla birlikte başarılı bir güvenikleştirme eylemi gerçekleştirilir. İran'ın devrim sonrası en önemli güvenikleştirici aktörü, karizmatik kişiliği ve toplumu ikna kabiliyetine bağlı olarak Velayet-i Fakih Ayetullah Humeyni olmuştur. Humeyni, İslam kimliğinin tehlikede olduğunu vurgulayarak bir iç tehdit, ABD ve İsrail üzerinden bir de dış tehdit yaratarak rejimin unsurlarını sağlamlaştırmıştır. Humeyni'nin sürekli dile getirdiği düşman söylemi ve Batı karşıtlığı vurgusu, iç ve dış politikada güvenikleştirme eyleminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinin önünü açmıştır.

Kopenhag Okulu, güvenikleştirme sürecini, siyasal olmayan bir konunun siyasal alana dâhil edilmesi ve güvenikleştirici aktör tarafından referans nesnesine karşı acil ve olağanüstü önlemler alınmasını gerektiren varoluşsal bir tehdit olarak sunulmasıyla birlikte konunun güvenlik alanına girmesine kadar geniş bir spekturum içerisinde konumlandırırmaktadır (Emmers, 2007: 112). Birçok devlet kimi zaman dış siyasete kimi zaman ise iç siyasete yönelik olarak herhangi bir konuyu güvenlik ajandasına dâhil etmektedir. İran, güvenikleştirme sürecinde rejimin bekasına yönelik emperyalizm ve Batı tehdidine karşı ulusal güvenliğini öncelemektedir. İran, “İslam” ve “Müslüman” düşmanlığı vurgusuyla dış politikada “biz” ve “öteki” ayrımını belirginleştirirken, iç politikada ise rejimin ilkelerine yönelik en küçük muhalefeti dahi yabancı güçlere hizmet iddiasıyla varlığına yönelik bir tehdit olarak algılayıp güvenikleştirme eylemlerinin alanını genişletmektedir (Nia, 2010: 150).

Öznelarası bir süreç olan güvenikleştirme, söylemsel ve siyasal olarak inşa edilmektedir. Herhangi bir konunun referans nesnesine yönelik bir tehdit unsuru olduğunun dile getirilmesi, güvenikleştirme sürecinin ilk adımıdır. Bu süreçte, önemli olan gerçekte bir tehdidin olup olmaması değil, güvenikleştirici aktör tarafından konunun bir güvenlik meselesi olarak sunulmasıdır. Bu doğrultuda, güvenikleştirme eylemi çerçevesinde önemli bir referans nesnesine yönelik tehdit unsuru olarak telaffuz edilen sorun aslında güvenikleştirici aktörün bir seçimidir. Bu seçimin ardından bir güvenlik sorununa dönüşen konunun, başarılı bir güvenikleştirme süreci ile sonuçlanması için üç aşamanın uygulanması gerekmektedir. İlk olarak, önemli bir tehdit unsurunun belirlenmesinin ardından oluşturulan söz-edimin alımlayıcı kitleyi etkileyecek şekilde kullanılmasıdır. İkinci olarak, bu tehdidin varlığına yönelik alımlayıcı kitlenin iknasını kolaylaştırabilecek otoriter yapıya sahip bir güvenikleştirici aktörün olmasıdır. Son olarak ise, bu tehdidin alımlayıcı kitle tarafından kabulü ve bu tehdidin ortadan kaldırılması için alınması gereken önlemlere alımlayıcı kitlenin rıza göstermesidir (Stritzel, 2007: 364).

Güvenikleştirme sürecinin başarılı bir şekilde sonuçlanmasında söz-edim, güvenikleştirici aktör ve alımlayıcı kitlenin etkisinin yanı sıra diğer bir önemli etken de kolaylaştırıcı koşullar ilkesidir (Buzan, vd., 1998: 32). Kolaylaştırıcı

koşullar, inşa edilen güvenikleştirme sürecinde ilk adım olan konuşma ediminin başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği koşullardır. Güvenikleştirici aktör tarafından bir konunun güvenlik sorunu olduğu telaffuz edildiği andan itibaren güvenlik alanı belirlenmiş olur fakat her zaman söylem eylemi başarılı bir güvenikleştirme süreciyle sonuçlanmaz. Kopenhag Okulu, başarılı bir güvenikleştirme inşası için önemli bir etken olan kolaylaştırıcı koşulları, iç ve dış koşullar olmak üzere ikiye ayırmıştır (Buzan, vd., 1998: 32). İç koşullar güvenlik grameri olarak belirlenmiş, kullanılan konuşma ediminin güçlü bir şekilde gerçekleştirilmesinin başarılı bir güvenikleştirme eylemindeki önemine vurgu yapılmıştır. Dış koşullar ise “güvenikleştirici aktörün toplum üzerindeki etkisi” ve “tehdidin toplumun iknasına yönelik kültür ve tarihsel koşullarla ilişkisi” olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Buzan ve Waever, 2003: 14).

Bir konunun güvenikleştirici aktör tarafından söz edim yoluyla hedef kitleye referans nesnesine yönelik varoluşsal bir tehdit olduğunun deklare edilmesi ve hedef kitlenin ikna edilmesiyle birlikte tehdidin ortadan kaldırılması için olağanüstü önlemler alınmasının meşruiyet kazanmasıyla başarılı bir güvenikleştirme eylemi gerçekleştirilmektedir. Her devrimin başarıya ulaşmasının ardından ülkede siyasal, ekonomik ve sosyal yapılarda değişim yoluna gidildiği gibi İran İslam Devrimi sonrasında da iç ve dış politikada özellikle rejimin varlığına yönelik bir tehdit olarak görülen ve birden fazla sektörün kullanıldığı güvenikleştirme eylemleri gerçekleştirilmiştir. Siyasal güvenlik çerçevesinde rejimin bekası referans nesnesi olarak belirlenirken toplumsal güvenlik çerçevesinde ise İslami kimlik referans nesnesi olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda güvenikleştirme eylemi gerçekleştirilmiştir.

İran’da güvenikleştirme eylemlerinde güvenikleştirici aktörün üstlendiği rol, diğer ülkelerden farklılık göstermektedir. Ülkedeki rejimin yapısı, iç ve dış dinamikler ve sosyolojik yapı incelendiğinde, İran’da katı bir hiyerarşiye sahip olan karar alma mekanizmalarının ulusal güvenlik kültürünü oluşturma sürecinde demokrasiyle yönetilen ülkelerle benzerlik taşımadığı ve kendine has özellikler barındırdığı görülmektedir. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde, güvenikleştirme sürecinde hangi konunun güvenlik konusu olarak tanımlanması çerçevesinde belirlenen güvenikleştirici aktöre karşın, İran’da en üst siyasal karar alma merci olan Velayet-i Fakih güvenikleştirme eylemlerinde de baş aktör olarak yetkilendirilmiştir. İran’da siyasi, ekonomik ve sosyal bir değişim getirme iddiasında olan İslam Devrimi ardından kurulan yeni rejimin bekasına yönelik iç ve dış tehditlere karşı güvenlik bir odak noktası haline gelmiştir. Humeyni’nin karizmatik ve güçlü liderliği çerçevesinde güvenlik ajandasında siyasal güvenlik kapsamında rejimin güvenliği ve toplumsal güvenlik kapsamında ise İslami kimliğinin güvenliği öncelenmiş ve halkın bu meselelere yönelik tehditlerin varlığına ikna olmasıyla birlikte başarılı bir güvenikleştirme süreci yaşanmıştır.

İran'ın güvenlik yaklaşımında; tarihsel referanslar göz önünde bulundurulurken ulusal güvenlik çerçevesinde bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve sınır güvenliği ön planda tutulmuştur. Bu süreçte gerçekleştirilen güvenlikleştirme eylemleri, Humeyni'nin söz ediminin güçlü olması ve alımlayıcı kitleyi ikna edebilme yetisi neticesinde başarılı bir şekilde sonuçlanmıştır. Humeyni'nin sahip olduğu özellikler doğrultusunda kitleleri arkasına kolaylıkla alabilmesi ve yönlendirebilmesi, herhangi bir konuyu tehdit olarak inşa edebilmesini sağlamıştır. Güvenikleştirme sürecinde Humeyni, toplumu ikna edebilmek adına söylemlerini dini kimlik üzerinden inşa etmiş ve Şah dönemine ait bütün siyasi, sosyal ve kültürel politikalara son verilmesi hedeflenmiştir. Geçmişte yaşanan tarihsel olaylar ve travmalar, yeni rejimin güvenlikleştirme politikalarının telaffuz edilmesinin ardından kimliğini korumayı önceleyen toplumun iknası kolaylaştıran etkenler olarak sürecin başarıyla yürütülmesine olanak sağlamıştır. Pehlevi döneminde Şah ile İran halkı arasındaki büyük ve derin ayrışma, Humeyni'nin karizmatik liderliği döneminde halkın desteğini arkasına alarak ülkenin siyasi ve ekonomik yapısının kökten değiştirilmesine imkân sağlamıştır.

Yeni rejimin ilkeleri doğrultusunda devlet ve toplum ilişkileri yeniden yapılandırılırken İslam'ın özüne dönmek temel hedef olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, “Kültür Devrimi” adı altında gerçekleştirilen İslamlaştırma politikaları yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte, Şah'ın modernleşme politikalarının neticesinde Batı'nın eğitim, hukuk, ekonomi, bilim ve teknoloji vb. alanlarında İran toplumunun norm, kültür ve kimlik olgularına yönelik etkilerinin silinmesi hedeflenmiştir. Kültür Devrimi'nin ana hedefi olan toplumun moral dönüşümüyle birlikte hem din adamlarının yönetiminin (teokrasi) varlığı hem de aile, eğitim, hukuk, bilim, sanat ve kitle iletişim vb. alanlarında yeni rejimin ideolojisi olan İslamcılığın üstünlüğü zorunlu kılınmıştır (Sancar, 2016: 145).

2. Devrim Sonrası İran'da İslami İdeolojinin İnşasında Humeyni'nin Liderliği (1979-1989)

2.1. Hümeyni Döneminde İran'ın İç ve Dış Politika Yaklaşımı

“Şah'a ölüm”, “Ey Şah! Seni öldüreceğiz çünkü sen bizim babalarımızı öldürdün”, “Ey Şah! Senin yuların Amerika'nın elinde” sloganları devrim sürecinde İran sokaklarında yankılanırken 16 Ocak 1979 tarihinde Şah'ın ülkeden ayrılmasıyla birlikte İran'da monarşi dönemi sona ermiştir (Munson, 1988: 92-93). Humeyni, 1 Şubat 1979 tarihinde Fransa'dan İran'a döndüğünde

çoşkulu geniş bir kitle tarafından sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Şah'ın modernleşme politikalarını varoluşsal bir tehdit olarak algılayan halk, ülke topraklarına ayak basar basmaz yaptığı konuşmada “halkın bana verdiği yetkiyle, bu devletin ağzına bir sille indireceğim” sözüyle dikkat çeken Humeyni'yi bir kurtarıcı olarak görmüştür (Dabashi, 2008: 177). Şah'a karşı oluşan büyük nefretin sonucunda başlayan devrim sürecinin tamamlanmasıyla birlikte monarşi geleneğinin yerine İran artık Velayet-i Fakih sistemi üzerinden teokratik bir İslam Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür.

Humeyni Şah'a karşı devrime katılmaya çağırdığı İran halkının, bu yozlaşmış yapıdan kurtuluşun gerçek kaynağı olacağını belirtmiştir. Her milletin kendi kaderini kendi tayin etme hakkının olduğunu savunan Humeyni, hükümetlerin varlığının nedeninin millete hizmet olduğunu ve İslam'da “devlet” yerine “hizmetkâr” kavramının kullanıldığını vurgulamıştır. İşçan'a göre (İşçan, 2002: 89) bu yaklaşım, ulusçuluğun ifadesi olan “egemenlik milletindir” söylemiyle benzerlik göstermektedir. Fakat Velayet-i Fakih kavramının temel alındığı yeni sistemde, Rehber'e hem siyasi hem dini meselelerde mutlak yetki verilmesi neticesinde iç ve dış politikada karar alma süreçlerinde halkın katılımı en aza indirgenmektedir.

Martin'e göre, Humeyni; insanın iyiliği, adil bir düzenin varlığı ve dinin korunması için güçlü bir devletin gerekli olduğunu önemini vurgulamış ve buna ulaşabilmenin tek yolunun din adamlarına ülke yönetimde söz hakkı verilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir (Martin, 2000: 103-105). Humeyni'ye göre; “bir fakih ya da din bilginlerinden oluşan bir grup devletin başında yüce otoriteyi ve meşruiyeti ellerinde tutan kimseler olarak bulunacaktır” (Roy, 2017: 24-25). Humeyni'ye göre; “Bir İslami idarenin başında putlaştırılmış bir kimsenin bulunabilmesi söz konusu olamaz. Hükümetin faaliyetlerini denetlemek için Velayet-i Fakih'e ihtiyaç vardır. Velayet-i Fakih'in görevi, İslamiyet ve İmamet'i kollayıp, gözetmektir” (Hüseyin, 2011: 138).

Djalili ve Kellner'in belirttiği gibi, “Humeyni, sadece Şahlık rejiminin reddedilmesi ve bir başka rejimin onun yerini almasını değil, ilahi esinlenmeleri olan bir İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasını hedeflemekteydi” (Djalili ve Kellner, 2011: 118). Çünkü Humeyni'ye göre siyaset ve din birbirinden ayrılmamalıydı. Humeyni'ye göre; “Kim diyorsa ki İslam'ın hayat ile ne alakası var, bu İslam'a savaş açmaktır. İslam'ı tanımamaktır. İslam'ın siyaset ile ne işi vardır demek İslam'a savaş açmaktır” (Taflıoğlu, 2010: 38). “Ne bir kelime az ne bir kelime fazla, sadece İslam Cumhuriyeti” söylemiyle yeni rejimin şekillenme sürecini başlatan Humeyni, İslami değerlerin esas alındığı ve usul olarak cumhuriyet ilkesinin benimsendiği bir sistem kurmuştur (Okyar, 2014: 89). Humeyni'ye göre “Allah'tan başka hiç kimse, kimse üzerine hükümet etme hakkına sahip değildir, kanun koyma hakkına da sahip değildir. Allah akli hüküm gereği kendisi insanlara hükümet kurmalı ve kanun koymalıdır. Fakat kanunlar

İslam kanunlarıdır ve herkes için ve her zaman geçerlidir” (Taflioğlu, 2010: 241). Humeyni'nin sürgüne gönderildiği 1960'lı yıllardan itibaren devletin nasıl işlemesi gerektiğine yönelik görüşleri, yürürlüğe giren anayasanın “yüzde yüz” İslami bir niteliğe sahip olmasıyla birlikte başarıya ulaşmıştır (Djalili ve Kellner, 2011: 120). Taflioğlu'nun belirttiği gibi “İslam Cumhuriyeti'nin siyasi sistemi, teokratik meşruluğun ve demokratik özgürlüklerin çakıştığı, karşıtlığı ve rekabete girdiği melez bir sistem olmuştur (Taflioğlu, 2010: 241). Bu rekabet içinde son söz daimî dini eğilime yatkın olmuştur.”

Yeni rejimin, Humeyni'nin emriyle hazırlanan anayasa taslağı Aralık 1979'da yapılan referandumla halkın oyuna sunulmuş ve çoğunluğun evet oyu kullanmasıyla onaylanmıştır. Yeni anayasa, kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından Meşrutiyet Döneminde (1905-1906) hazırlanan ve devrime kadar yürürlükte kalan anayasayla (1906) benzerlik gösterirken, Velayet-i Fakih kavramının kullanılması açısından en büyük değişikliği gerçekleştirmiştir. Şah'ın modernleşme politikalarını İslami düzene yönelik bir tehdit olarak algılayan Humeyni, yeni rejimin niteliğini İslami ilkeler üzerine inşa etmiş ve Velayet-i Fakih kavramının anayasada yer almasını sağlayarak dinsel iktidarını kurumsallaştırmıştır. Ahmet El Katip'e göre, yeni rejimin kurumsallaşmasına yönelik adımların ardından sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapıda değişim hedefleyen Humeyni, referandum vasıtasıyla söz hakkı tanıdığı halkın desteğini almış ve yeni rejiminin temellerini toplumsal uzlaşıyla gerçekleştirmiştir (Ahmet El Katip, 2013: 188).

İran İslam Cumhuriyeti'nin en üst makamı olan Velayet-i Fakih, yeni anayasaya göre hem iç politika hem de dış politikada en önemli karar verici konumundadır. Velayet-i fakih kavramı tarihte ilk defa bir devletin sistemi haline gelmiş ve böylelikle İran siyaseti diğer Müslüman ülkelerdeki siyasal İslam'dan ayrıcalıklı bir hale dönüşmüştür. Humeyni'ye göre;

“İmam Aleyhisselam'ın gaybet döneminde olduğumuz bugün de İslami yönetim kurallarının yerinde kalması ve sürdürülmesi gerektiği, kargaşaya yer verilmemesi gerektiği için, hükümet teşkili de gereklidir. Akıl da bize hükümet teşkilini emretmektedir ki, bize saldırınca önleyebilelim. Mukaddes Şeriat'de, her zaman, size saldırmak isteyen kişiler karşısında savunmaya hazır olunuz buyruğunu vermektedir” (Taflioğlu, 2010: 56).

Devrimin başarıya ulaşmasının ardından Ayetullah Humeyni, İran'da İslami esasların ve ideolojik yaklaşımların baskın olduğu yeni bir dış politika söylemi geliştirmiştir. Anayasanın 152. maddesinde İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika hedefleri dile getirilmiştir:

“İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikası her türlü baskının uygulanmasının ya da baskıya boyun eğilmesinin reddine, her bakımdan ülkenin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasına, tüm Müslüman haklarının savunulmasına, hegemonyacı süper güçlere ilişkin olarak bağlantısızlığa, savaş halinde olmayan tüm devletlerle ortak barışçıl ilişkilerin sürdürülmesine dayanır” (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası 152. madde).

Ayetullah Humeyni rejimin ilk Velayet-i Fakih’i olarak anayasanın 57. ve 110. maddelerinin verdiği yetkiyle ülkenin dış politikasına yön vermiştir. Birinci Cumhuriyet dönemi olarak da adlandırılan Ayetullah Humeyni döneminde İran’ın dış politikası “dünyanın bütün ezilmiş insanlarına/Müslüman halklarına devrim ihraç etmek”, “ne Batı ne Doğu, yalnızca İslam” sloganlarıyla İran liderliğinde İslami bir dünya düzeni kurmayı hedefleyen Humeyni’nin oluşturduğu dış politika söylemi içerisinde evrensellik ve ümmetçilik vurgusu belirgin şekilde gözlemlenmektedir. Humeyni, “İslam ne bir ülkeye ne bir gruba ne de sadece Müslümanlara aittir. İslam tüm insanlık içindir. İslam dini, tüm insanlığı adalet şemsiyesi altına taşımayı amaçlamaktadır” cümlesiyle İslami dünya düzeninin evrenselliğini dile getirmiştir (Ramazani, 2004: 5).

Diktatörlüğe ve yabancı güçlere karşı özgürlüğü ve bağımsızlığı hedefleyen Humeyni, devrimin başarıya ulaşmasının akabinde ilk iş olarak mutlak otoritesini sağlamlaştırmak ve devletin ideolojisine, kimliğine ve kurumlarına yönelik oluşabilecek muhalefetin ve dış güçlerin baskısının önünü kesebilmek için güvenlikleştirme eylemini sıklıkla kullanmıştır. İran’da hem Pehlevi Hanedanlığına hem de ABD’ye karşı bir araya gelen birbirinden farklı gruplar, devrimin başarıya ulaşmasının ardından düzeni yeniden kurma konusunda ortak bir uzlaşmaya sahip değillerdi. Dabashi’nin belirttiği gibi, “Müslüman Mücahitler, Marksist Fedailer, yeniden faaliyete geçen Tudeh Partisi, ulusçu Milli Cephe, liberal İslamcı Özgürlük Hareketi gibi gruplar Humeyni’nin mutlak otoritesini kabul etmiyorlardı” (Dabashi, 2008: 179). Humeyni, iktidarını güçlendirmek ve siyasi, ekonomik ve sosyal politikalarına yönelik her türlü tehdide karşı muhalefetin sesini kesebilmek için sert müdahalelerde bulunmaktan çekinmemiştir.

Özellikle Velayet-i Fakih kavramının anayasada yer almasının ardından ülkede siyasi egemenlik mücadelesi yaşanmıştır. İran siyasal sisteminin en önemli kurumu haline gelen Velayet-i Fakih makamına oturan Humeyni, tüm kurumların liderliğini ve denetimini tek elde toplayarak iktidarını güçlendirmiştir. Bu doğrultuda hem ülkeyi yönetme hem de Şer’i kanunları uygulama yetkisinin Velayet-i Fakih makamına verilmesi, toplumun bazı kesimleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İslami-liberal Demokratlar, Laik-Liberal Demokratlar, Halkın Mücahitleri, Halkın Fedailer, Tudeh Partisi, Milli

Cephe gibi farklı görüşlere sahip siyasi kesimlerin yanı sıra Ayetullah Şeriatmedari, Ayetullah Araki, Ayetullah Hui ve Humeyni'nin varisi olarak görülen Ayetullah Muntazari gibi önde gelen taklid mercilerine (fetvasına başvuru yetkili Ayetullahlara verilen unvan) de tek karar mercinin Velayet-i Fakih makamının olmasından rahatsızlık duymuşlardır. Özellikle milliyetçiliğin ve meşrutiyetçiliğin savunucusu Milli Cephe'nin ulema sınıfının yönetim yetisine sahip olmadığı konusunda halkı ikna etme çabasına girmesi üzerine Humeyni söylemlerini şöyle sertleştirmiştir:

“Her kim cumhuriyet istiyorsa düşmanımızdır. Her kim ki İslam cumhuriyeti yerine demokratik cumhuriyet istiyor düşmanımızdır. Her kim ki demokratik cumhuriyette bahsediyor düşmanımızdır. Çünkü onlar İslam'ı istemiyorlar fakat biz İslam'ı istiyoruz. Bu kanlar İslam'ın gerçekleşmesi için döküldü. Amacımız petrol değil ki biri petrolü millileştirdi diye İslam'ı kenara koyalım ve sineye çekelim... Özgürlük diye bağırın bu kişileri İran milleti için kötü baht görüyorum. Milletimiz için kötü baht odur ki Kur'an'dan ayrı kalsın... Her yerdeki cumhuriyet ya da demokratik cumhuriyet diyorlar, bilin ki bir fitnedir... Size Batılı bir ülke meydana getirmek istiyorlar... Ahund (din adamı) yani İslam'dır, Her kim ki İslam ruhbanlığına yasaklanıyor derse İslam'a muhalefet etmektedir” (Taflioğlu, 2010: 193-194).

Bu sözleriyle Humeyni, muhalefeti özellikle Milli Cephe'yi İslam'a yönelik bir tehdit olarak göstermiştir. Ortak düşmanları olan Şah rejimine karşı birlikte hareket eden muhtelif siyasi güçler, Humeyni'nin karizmatik liderliğinde ulema sınıfının ülke yönetimini ele geçirmesinin ardından yeni rejimin aleyhine faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Şah'ın modernleşme politikalarını uygularken karşı karşıya kaldığı toplumsal bir direncin benzeri, yeni rejimin İslami prensipler çerçevesinde inşa edilmesi sürecinde muhalif kesim tarafından gösterilmiştir. Humeyni, Velayet-i Fakih anlayışına karşı çıkan milliyetçi, liberal ve sol kesimin muhalefetine yeni rejime yönelik bir tehdit unsuru olduğunu söylemlerinde sert bir şekilde dile getirmiştir. Abrahamian'a göre, Humeyni'nin emri ile kurulan devrim mahkemelerinde “karşı devrimci” suçlamalarıyla yargılanan muhaliflerin idam edilmesi hem Humeyni'ye karşı olan tüm muhalif görüşleri bertaraf etmiş hem de rejimin sağlam bir temele oturmasını sağlamıştır. İran'da iç ve dış politikada yaşanan gelişmelerin etkisiyle geçici Bazargan hükümeti istifa etmek zorunda kalmış, bu süreçte halkın desteğini arkasına alan Humeyni hükümet görevini İslam Şurası'na devrederek güvenlikleştirme eylemini başarıyla sonuçlandırmıştır (Abrahamian, 1982: 235).

İran tarihine, kimliğine ve kültürüne özellikle İslam kimliğine karşı Şah'ın politikalarının bir tehdit olduğunu dile getiren Humeyni, halkın desteğini kazanabilmek için devrim sürecinde ve sonrasında dini motiflere tüm

söylemlerinde sıklıkla yer vermiştir. Özellikle İran kültüründe önemli bir yere sahip olan Kerbela olayı ile Şah dönemi arasında bağlantı kurmuş, “bundan böyle her gün Aşure, her yer Kerbela” sloganıyla Kerbela imgelemine yeniden canlandırmıştır. Böylece Humeyni yeni rejimin iç tehdidini oluşturarak güvenlikleştirme eylemini gerçekleştirmiş ve İran halkını da ikna ederek bu tehdidi ortadan kaldırabilmek için olağanüstü politikalar uygulama yetkisini kazanmıştır (Afary ve Anderson, 2010: 93). Yeni rejimin en önemli güvenlikleştirici aktörü haline gelen Humeyni, Hamid Bozarslan’ın belirttiği gibi “on ikinci imamın yokluğunda her türlü insan otoritesini gayrimeşru sayan klasik Şiilikten kopmuş, önce 1979 İslam Devrimi’nin ‘rehberi’, sonra ‘gizli imamın temsilcisi’, en sonunda da doğrudan ‘imam’ unvanlarını almıştır.” (Bozarslan, 2016: 151).

Monarşinin sonlandırılmasıyla siyasal iktidarın dinsel iktidarın kontrolüne geçmesinin ardından Humeyni, halkın geçmişe dair sosyal ve kültürel kimliğini yeniden tanımlayıp toplumsal kodlamaların tamamını İslamileştirmeyi amaçlamıştır. Bozarslan’a göre, toplumsal kimliğin yeniden inşa edilme sürecinde iktidar araçlarından ve ideolojik mekanizmalardan faydalanılmış, özel ve toplumsal hayatın İslamleştirilmesi için gerekli adımlar atılmıştır (Bozarslan, 2016: 152). Humeyni, Şah döneminde gayri İslami gördüğü tüm uygulamaları kaldırmış ve yeni rejimin tüm unsurları oluşturulurken “kültür emperyalizmine” karşı “kültür devrimi”ni başlatmıştır. Sancar’ın belirttiği gibi, “İran’da ‘kültür devrimi’nin temel politikası, İslam’ı yozlaştırıcı, bozucu ve kendi kültürel mirasını yok eden yabancı etkilerden ‘temizlenmek’ üzerine oturtulmuştur” (Sancar, 2016: 145). Humeyni, ulusal güvenliğe ve İslami değerlere yönelik tehdit olarak gördüğü konuları güvenlikleştirmiş, İran halkının da ikna edilmesiyle birlikte İslami kimliğe yeniden ulaşabilmek için olağanüstü politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu çerçevede, kadınlara örtünme ve uzun manto giyme zorunluluğu getirilmiş, alkol vb. maddelerin kullanımı ve sosyal yaşamda İslami değerlere aykırı olan sanatsal faaliyetler yasaklanmıştır. Ayrıca monarşi dönemine ait ya da o dönemi çağrıştıracak her şey ortadan kaldırılmış ve Şah döneminde cami, cadde ve meydanlara verilen isimler değiştirilmiştir.

2.2. Humeyni Döneminde Güvenlikleştirme Politikaları

Velayet-i Fakih makamına seçilen Humeyni, iktidarının ilk yıllarında (1979-1982) iç ve dış politikada devletin kurumlarını, ideolojisini, ekonomisini derinden etkileyen önemli olaylarla karşı karşıya kalmıştır. İran’da 4 Kasım 1979’da Amerikan elçiliğinin basılması, Eylül 1980’de Irak tarafından İran’ı işgal edilmesi, Haziran ve Ağustos aylarında gerçekleşen bombalama olaylarında rejimin önemli liderleri ve dini yetkililerinin öldürülmesi gibi gelişmeler, Humeyni’nin ülkede dini liderliğini ve İran halkı üzerindeki etkin rolünü

sağlamlaştırmıştır. Ülkede yaşanan bu üç kriz sonrasında Humeyni, İslam Cumhuriyeti'nin meşruiyetini güçlendirerek iktidarını pekiştirmiş, yeni rejime yönelik ülke içerisindeki muhalefeti ortadan kaldırmış ve ülke yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar bir kenara bırakılarak dış müdahaleler sonucunda İran halkını milliyetçi bir temelde birleştirmiştir. Kasım 1979'da ABD Başkanı Carter'ın Şah'ın ABD'de kanser tedavisi görmesine izin vermesinin ardından İranlı öğrencilerin ABD büyükelçiliğini işgal etmesiyle başlayan rehine krizi sürecinde yaşananlar rejimin güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Sarı'ya göre, sekiz yıl sürecek olan Irak-İran Savaşı'nda ABD'nin ve bölgesel güçlerin Irak'ı desteklemesi ülkenin güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmış ve İran bir güvenlik devletine dönüşmüştür (Sarı, 2018: 44).

Ayetullah Humeyni'nin dış politika ilkeleri mutlak tarafsızlık, uluslararası güç blokları ve ittifaklardan uzak durmak, genelde üçüncü dünya ülkeleriyle yakın siyasi ve iktisadi ilişkiler kurmak, dini esas alan dış politika ve devrim ihracından oluşmaktadır. İran'ın dış politikası; yabancı güçlere olan bağımlılığın sonlandırılması, rejime yönelik en büyük düşmanın ABD olduğunun belirtilmesi, yabancı güçlerle ve Siyonizm ile mücadelede her zaman mazlum milletlerin yanında olunması, Kudüs'ün bağımsızlığı ve İsrail yanlısı devletlerle mücadele ve emperyalizm karşıtlığı çerçevesinde oluşturulmuştur (Ramazani, 1985: 9). Öte yandan İran, 1979 Devrim sonrası dış politikasında özellikle “devrim ihracı” ve “ne doğu ne batı sadece İslam Cumhuriyeti” söylemlerinin egemen olması nedeniyle uluslararası sistemde tam bir yalnızlık içerisine itilmesine ve diğer ülkeler tarafından “öteki” olarak görülmesine neden olmuştur. Zaten dini (Şii) ve etnik (Farsi) yönden ayırt edici bir kimliğe sahip olan İran, Irak ile sekiz yıl süren savaşın getirdiği olumsuz etkiler ve yabancı ülkelerin uyguladığı ambargolar ve yaptırımlarla uluslararası sistemden izole edilerek daha da yalnızlığa sürüklenmiştir. Sarı'ya göre, İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Humeyni iktidarının ilk yıllarında “izolasyonist” bir dış politika yaklaşımı benimsemiş, güvenlik politikasını ise “caydırıcı savunma” üzerine kurmuştur (Sarı, 2018: 42).

İran İslam Devrimi sürecinde İranlıların Şah'ın en önemli müttefiki olan ABD'ye yönelik düşüncelerini Lekzayi şöyle dile getirmiştir:

“Biz de varız, biz de hesaba katılmak istiyoruz, biz de kendi devletimizi kendimiz kurmak istiyoruz, İran'la ilgili konularda kendimiz karar vermek istiyoruz, kendi ülkemizin kaynaklarını kendimiz çıkarmak istiyoruz ve Amerika'nın darbe ile burada başka bir devlet kurmasını istemiyoruz, Amerika'nın ne zaman isterse, bir başbakanı götürüp bir başbakanı getirmesini istemiyoruz” (Lekzayi, 2019: 395).

Devrim sürecinde İranlıları ortak paydada birleştiren bu düşünceler, devrimin başarıya ulaşmasının ardından ülkenin dış politikasının temel

parametreleri belirlenirken etkili olmuştur. Pehlevi Hanedanlığı dönemindeki ABD ve Batı odaklı dış politika anlayışı yerine ABD'nin "Büyük Şeytan", SSCB'nin "Küçük Şeytan" ve İsrail'in "Siyonist Şeytan" olarak tanımlandığı bağımsız bir dış politika anlayışı benimsenmiştir. Ayetullah Humeyni bu dış politika ilkesi ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Amerika dünyanın mahrum ve mazlum halklarının bir numaralı düşmanıdır... İnsanlık için sayısız felaketin müsebbibidir. Ajanları sayesinde Müslüman olan veya olmayan tüm ülkelerde halkları kendi hâkimiyetleri altına almıştır. İngiltere ise Hindistan'da, Pakistan'da ve diğer kolonilerinde büyük suçlar işlemiştir... Bizler, Amerika, Siyonizm ve İsrail'in başını çektiği küresel batılı yağmacılarla olduğu kadar aynı zamanda uluslararası komünizm ile de savaş halindeyiz. Amerika, İngiltere'den kötüdür; İngiltere de Amerika'dan kötüdür. Sovyetler Birliği her ikisinden de berbattır. Bunların hepsi berbat ve her biri diğerinden kirlidir" (Algar, 1981: 305).

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının oluşumunu etkileyen unsurların başında devrim ideolojisi gelmektedir. Humeyni'nin öncülüğünde oluşturulan devrim ideolojisi, Pehlevi döneminde Şah'ın ABD'nin yanlısı politikalarına duyulan öfkenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yeni rejimin güvenlik ajandası oluşturulurken Humeyni, İran İslam Cumhuriyeti'nin en büyük düşmanı olarak tanımlanan ABD'yi ülkenin güvenliğine yönelik bir tehdit olduğunu söylemlerinde sıklıkla dile getirmiş, geçmişte yaşanan müdahalelerin etkisini halen hisseden halkın bu konuda ikna olmasıyla birlikte bu dış tehdide karşı olağanüstü önlemler almıştır. Buzan'ın hatırlattığı üzere "Tehditler, tarafsız olarak ne denli gerçek olmalarına bakılmaksızın, her zaman eşit oranda kötü bir şey olarak görülmezler. Çoğu zaman bir miktar dış tehdit düzeyi siyasi olarak iç politik çekişmeleri bastırmak ve devletin siyasi bütünlüğünü ve kimliğini korumak için faydalıdır" (Buzan, 2015: 265). Devrim sonrası kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin iç politikada yaşadığı siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlardan halkın dikkatini başka bir yöne çekebilmek için hem bir iç tehdit hem de bir dış tehdit oluşturulmuş ve böylece rejimin güvenliği sağlamıştır. Devrim sonrasında İran'ın dış politikasının belirlenmesinde ideolojinin yanı sıra jeostratejik gerçekler, tarihsel miras, İran'ın etnik, dini ve kültürel yapısı, ülkenin ekonomik koşulları, ordunun durumu, stratejik- doğal kaynakların durumu, basın-yayın ve kamuoyunun etkisi, anayasal kurumların etkisi, rejim içi çekişmeler ve uluslararası sistemin yapısı gibi faktörler de etkili olmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Humeyni ve taraftarlarının en büyük endişesi, rejime yönelik dış müdahalelerin yeni rejimi olumsuz yönde etkileyebilecek olmasıydı. Bu doğrultuda rejimi korumak için devrimin diğer Müslüman ülkelere ihraç edilmesinin gerekli olduğu düşüncesi savunulmuştur

(Garthwaite, 2021: 242). İran İslam Devrimi'ni dünyayı yeni ve radikal koordinatlarla tasarlayan eskalotjik¹ devrimler arasında sınıflandıran Hamit Bozarslan'a göre, evrensel bir model oluşturan bu devrimler aynı zamanda kendilerini "ihraç" etme tutkusuna sahiptirler (Bozarslan, 2016: 13). Devrim ihracı politikasının kısa, orta ve uzun vadede üç temel amaca yönelik olduğu söylenebilir. Buna göre İran kısa vadede yeni rejimi kalıcı kılmayı, orta vadede İslam Cumhuriyeti'nin bölgesel güvenliğini sağlamayı, uzun vadede ise İslami değerlerin hâkim olacağı bir dünya düzeni kurmayı amaçlamıştır (Marschall, 2003: 14). Humeyni'nin devrim ihracı hedefinin temel amacı İslami düşünce ve ideallerinin yayılarak diğer İslam ülkelerinde de benzer devletlerin kurulmasıydı. Ayetullah Humeyni'ye göre egemen küstah ve baskıcı güçlerin hâkimiyetine karşı İslami birliğin kurulması gerekmektedir. Ayetullah Humeyni bu düşüncesini "biz Müslümanlar eğer birlikte olursak dünyanın en büyük cemiyetini oluştururuz... Herkes kendi ülkesinde istiklaline sahip olurken, İslam sancağı altında birlik olabilir, tevhit içerisinde emperyalist güçlerin ülkemizde olmalarının ve onların bayrağının altına girmemizi engelleyebiliriz" cümleleriyle ifade etmiştir (Humeyni, 1992: 134).

ABD açısından süreç incelendiğinde, İran'da gerçekleşen devrim ve Afganistan'ın SSCB tarafından işgal edilmesinin ardından Ortadoğu bölgesindeki siyasal, stratejik ve ekonomik çıkarlarına yönelik tehdit algısının varlığı ABD'nin dış politika yaklaşımında değişime gitmesine neden olmuştur. Bu dönemde Nixon Doktrini yerini ABD'nin askeri müdahalesini meşrulaştıran ve bölgedeki müttefik ve dost ülkelerin savunulmasında gerekli görüldüğü takdirde doğrudan askeri gücün kullanılacağı belirtilen Carter Doktrini anlayışına bırakmıştır. Soğuk Savaş'ın yeniden hız kazandığı bu süreçte Rehine Krizi, İran- Irak savaşı, Lübnan çatışması çerçevesinde şekillenen ABD ile İran ilişkileri tarihinin en çatışmalı dönemi yaşanmıştır.⁴ Kasım 1979 tarihinde Rehineler Krizi'nde, kendilerini İmamın takipçileri olarak tanımlayan bir grup radikal İranlı öğrenci, Şah'ın ABD'de tedavi görmesine izin verilmesi nedeniyle Tahran'daki ABD Büyükelçiliğine saldırarak 52 diplomatı 444 gün boyunca rehin tutmuştur. Öğrenciler, Şahın İran'a iadesini ve Amerika tarafından dondurulan İran'ın mal varlıklarının serbest bırakılmasını istemişlerdir. ABD, krizin ilk günlerinde, İran'ı askeri güç kullanımı hariç, mümkün olan her türlü araçla cezalandırmayı denemiştir. Daha sonra ABD yönetimi, "Kartal Pençesi Operasyonu" adı altında rehineleri kurtarma planını devreye sokmuştur. Ancak

¹ Bozarslan'a göre "Yaşanan zaman diliminde tümüyle insan neslinin yozlaşması ve çöküşüyle eşleştirilen ve insanlığın yabancılaşmasına son verecek ve nihai kurtuluşunu sağlayacak yeni bir zaman diliminin yaratılmasını amaçlayan devrimler eskatolojik devrimlerdir" (Bozarslan, 2016:13).

plan büyük bir başarısızlıkla sona ermiştir. 20 Ocak 1981’de imzalanan Cezayir Antlaşması ile İran rehineleri serbest bırakmayı kabul etmiştir.

Humeyni ve taraftarları hatta İran halkı için İran İslam Devrimi, sadece Şah’a karşı değil aynı zamanda ABD’ye karşı da kazanılmış bir zaferdi. Şah döneminde ABD’nin yakın bir müttefiki olan İran, devrimle birlikte bağımsızlığını kazanmış ve yeni rejimin en büyük düşmanı olarak ABD’yi göstermiştir (Sadri, 1997: 88). Humeyni dinsel terminolojiden yararlanarak emperyalizmi dünyayı kemiren, ABD’yi ise Büyük Şeytan olarak tanımlamış ve yeni rejimin dilini ortaya koymuştur (Axworthy, 2020: 190). Taflıoğlu’nun belirttiği gibi, Humeyni, “Milletimiz her şeye hazırdır. Amerika ile ilişkilerin devamının bize ne faydası vardır (Taflıoğlu, 2010: 198)? En kısa zamanda Allah bu ilişkileri kessin” söylemiyle bu ülkeye karşı olan bakış açısını göstermiştir. Rehine Krizi, Humeyni’nin emriyle gerçekleşmemiş fakat onun ideolojisine bağlı gençler tarafından yapılmış ve ülkedeki ABD varlığına son vermek isteyen eylemin ardından Humeyni’nin övgü dolu sözleriyle desteklenmiştir. Humeyni ve taraftarları, Muhammed Şah’ın tedavi görmek için ABD’ye gitmesinin kabul edilmesi üzerine 1953 yılında Musaddık’a karşı İngiltere ve ABD iş birliğiyle yapılan darbenin tekrarlanacağı ve rejime yönelik bir saldırı olacağı endişesine kapılmıştır. Axworthy’nin belirttiği gibi “Humeyni, 5 Kasım’da yaptığı açıklamada elçiliğin komplolar tezgâhladığını, bir casusluk yatağı olarak ifade ederek, öğrenci eylemini ikinci bir devrim olarak selamlamıştır” (Axworthy, 2020: 213). Geçici hükümetin başkanı Bezirgân’ın ABD ile rehine krizi ile ilgili görüşmesi, halkın tepkisini çekmiş ve “Amerika hiçbir halt edemez” diyen Humeyni’nin elini güçlendirmiştir. ABD ile ilgili her konuyu İran İslam Cumhuriyeti’ne yönelik bir güvenlik tehdidi olarak gündeme getiren Humeyni, İran halkının yoğun desteğini kazanmış ve dış politikada güvenleştirme eylemi başarıyla gerçekleştirmiştir. Bu dönemde rejimin kurucu ideallerini hedef alan muhalefetin nüfuzunu kırmak için dış tehdide karşı güvenlik mekanizmasının kullanılması, iç politikadaki anlaşmazlıkları sonlandırmasına ve toplumda birlik ve bütünlüğün sağlanmasına hizmet etmiştir.

İran- Irak Savaşı 22 Eylül 1979 tarihinde, Irak Hava Kuvvetlerinin İran’ın önemli askeri ve ekonomik varlıklarına saldırısıyla başladı. Irak’ın saldırı nedenleri; İran’ın iç işlerine karışması, Irak’taki Şii topluluklarını rejim aleyhine kışkırtması ve Şattül Arap Su Yolu’nda sınırın ihlal edilmesidir. Reagan Başkanlığındaki Amerika yönetimi bu savaştan hem İran’ın hem de Irak’ın olabildiğince zayıflayarak çıkmasını arzuluyordu. Savaş sırasında başta ABD olmak üzere bölge ülkeleri tarafından uluslararası arenada yalnızlığa itilmesi İran’ı sıkıntıya sokmuştur. 1980 yılında başlayan savaşta ABD, bölgede İran’ın yükselen askeri ve siyasi gücünü zayıflatmak için açıkça Irak’ı desteklemiştir. ABD’nin Irak’a destek vermesinin nedenleri; bu savaşla en önemli müttefiklerinden biri olan İran’ı kaybetmenin ve rehine olayının intikamının

dolaylı olarak alınacak olması, İran’da yeni kurulan Şia yönetiminin zayıflatılma isteği ve İran’ın devrim ihracı politikasının bu savaş sayesinde başarısız kılınacak olmasıydı. İran, savaş sırasında ordunun teçhizat yönünden dışa bağımlı olması nedeniyle zor anlar yaşamıştır.

Savaş sırasında Irak’a destek olan ABD’nin el altından İran’a silah sattığı 1986 yılında “Irangate” skandalı ile ortaya çıkmıştır. Tüm dünya kamuoyunun tepkisini çeken Reagan yönetimi amacının Şah’tan sonra bozulan ilişkileri yeniden iyileştirmek ve savaşı onurlu bir şekilde sonlandırmak olduğunu belirtmiştir. ABD’nin Irak’a bilgi desteği veren Umman Körfezindeki donanması 1988 Temmuz ayı başında İran savaş gemileri ile karşılıklı ateşli çatışmaya girmiştir. 1988 yılında ABD, İran’ın Körfez’deki bazı bölgelere savaş sırasında İran’ın bıraktığı mayınları ortadan kaldırma gerekçesiyle ağır bir hava saldırısında bulunmuştur. Aynı yıl ABD, İran Havayollarına ait sivil uçağı İran hava sahası üzerinde vurarak düşürmüştü ve 290 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu saldırılar sonucunda İran-İrak arasındaki savaşı bitirmek için İran ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır. İran, kendilerini savaşa sürüklediklerine inandıkları İsrail’e karşı İslami dayanışma altında Hizbullah, İslami Cihad ve Filistinlilere destek verirken, ABD’ye karşı denge sağlamak için de Rusya ile yakınlaşma politikası izlemiştir. 1988’de İran-İrak Savaşı sona ermiştir.

İran’da devrim sonrası siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan sorunların yanı sıra ABD ile yaşadığı uluslararası kriz ülkenin zor bir dönemden geçmesine neden olmuştur. Yeni rejimin siyasal ve kurumsal yapılanmasının güçlü bir şekilde oluşturulması ve toplumun buna ikna edilmesi, iç ve dış politikada gerçekleşen olumsuz olayların neticesinde sekteye uğramıştı. Bu durumdan faydalanmak isteyen Irak’ın İran’a savaş ilan etmesi, devrim sonrası gerçekleşen radikal dönüşümün neticesinde zorlu bir dönemden geçen Humeyni’nin iktidarının zayıflamasına ve rejimin sona ermesine neden olacağı görüşü ön plana çıkmıştır. Fakat beklenilenin aksine savaş koşulları Humeyni’nin İran’a mutlak bir şekilde hâkim olmasını sağlamıştır. Humeyni, “Irak ordusuna dikkat edin ki İran’a saldırı, Resullullah’a saldırıdır, Kuran’a savaş açmaktır” söylemiyle halkı doğrudan savaşa katılmaya davet etmiş, ülkenin ve rejimin güvenliği için kâfirler ile kutsal bir mücadeleye girileceğini belirtmiştir. “Savaş, savaş, zafere dek savaş” sloganlarıyla Humeyni, dünyada hiçbir diktatörün var olamayacağını ve Saddam Hüseyin’in sonunun Muhammed Rıza Şah’tan farklı olmayacağını söylemiştir (Menashri, 1990: 96). İran’ın Saddam Hüseyin’i devirerek Irak’ta bir İslam Cumhuriyeti kurma hedefi, dış politikanın temel ilkelerinden biri olan devrim ihracında zalimlere karşı mazlumların mücadelesinin bir yansımasıydı (Menashri, 1990: 250).

Humeyni döneminde İran dış politikasında diğer bir önemli gelişme Hint kökenli İngiliz yazar Salman Ruşdi olayıdır. 1989 yılında Salman Ruşdi’nin

Şeytan Ayetleri adlı kitabında İslam'a ve Hz. Muhammed'e yönelik aşağılayıcı ifadelere yer vermesi Müslüman ülkelerde büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu kitaptan haberdar olan Humeyni, İslam'a yönelik bir tehdit olduğu söylemiyle Salman Ruşdi'nin öldürülmesiyle ilgili şöyle bir fetva yayınlamıştır:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, dünyanın her yerindeki cesur Müslümanlara bildirmek isterim ki İslam, Peygamber ve Kuran'a karşı yazan Şeytan Ayetleri kitabında yazarı ve bunun içeriğinden haberdar olan yayıncılar ölüme mahkûm edilmiştir. Cesur Müslümanlardan istirhamım odur ki bu kişileri her nerede bulursa hemen onları cezalandırmalılar. Böylelikle hiç kimse Müslümanlara hakaret etme cesaretine sahip olmayacaktır. Aynı zamanda yazara ulaşma şahsına sahip olan ama onu öldürmeye cesaret edemeyen biri olursa bunu yapma cesareti olan kişilere o yazarı takdim etmelidirler ki böylelikle en azından o takdim dolayısıyla ödüllendirilsinler. Allah'ın merhameti ve yardımı sizinle olsun” (İmam Humeyni'nin resmi sitesi, 1989).

İran İslam Cumhuriyeti'nin temel söylemi “Ne Batı, Ne Doğu Sadece İran İslam Cumhuriyeti”, Salman Ruşdi olayıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Humeyni, yayınladığı fetva ile Salma Ruşdi olayını hem İran'da hem de uluslararası alanda güvenlikleştirmiştir (Kemp, 1994: 9). Djalili ve Kellner'a göre, İran-İrak Savaşı'nın olumsuz sonuçlarının unutulmasına katkıda bulunan Salman Ruşdi'yi öldürme emrinin verildiği fetva sonrasında rejimin güvenliğini sağlamıştır (Djalili ve Kellner, 2011: 137). Ruşdi meselesi uzun bir dönem uluslararası siyasette yer almış ve Hatemi dönemine kadar sık sık gündeme gelmiştir.

Devletler, güvenlik oluşumu ve kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için hem jeopolitik ve jeostratejik yapılarını, tarihlerini, kültürlerini, ekonomik ve siyasi yapılarını hem de bölgesel ve uluslararası konjonktürel şartları dikkate almaktadırlar. Berlin Duvarı'nın yıkılıp Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ardından uluslararası sistemde yaşanan büyük değişim İran dış politikasında önemli ölçüde belirleyici olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ardından oluşan yeni konjonktür, İran'da devrimden beri yürütülen İslamcı/ideolojik olarak tanımlanan dış politika hedeflerinin yerini devletlerin dış politikasını belirleyen en önemli faktör olan ulusal çıkarların ön planda olduğu pragmatik bir dış politikaya bırakmasına neden olmuştur. Ayrıca, 1988'de Irak- İran Savaşı'nın BM öncülüğünde iki ülke arasında yapılan ateşkesle durdurulması, 1989'da Humeyni'nin ölümü, Hamaney'in dini liderliğe atanması ve Rafsancani'nin Cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile birlikte İran'ın dış politikasında değişim süreci başlamış, Humeyni'nin “ne Batı, ne Doğu” sloganı yerini Rafsancani'nin “hem Kuzey, hem Güney” söylemine bırakmıştır (Sarıkaya, 2012: 18).

Sonuç

İslam Devrimi sonrası İran’da yüzyıllardır devam eden monarşi geleneği yerine devrim lideri Humeyni tarafından geliştirilen “Velayet-i Fakih” ilkesi üzerine temellendirilen ve hem teokrasi hem cumhuriyet modelini bir araya getiren bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. İran İslam Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından belirlenen iç ve dış politika perspektifinde hem ulusal hem bölgesel hem de küresel gelişmelerin etkisiyle güvenlik merkezli bir yaklaşım benimsenmiştir. Bir ülkenin güvenlik kültürünün oluşmasında tarih, kültür, norm ve değerlerin önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir. İran’ın en önemli güvenlikleştirme aktörü olan Ayetullah Humeyni’nin rejimin bekasına ve İslami kimliğe yönelik bir iç ve dış tehdidin varlığını söylemlerinde sıklıkla dile getirmesi ve bu tehditlerin İran halkının geçmişle bağ kurması sağlaması güvenlikleştirme politikalarının kolay bir şekilde benimsemesine neden olmuştur.

Humeyni liderliğinde kurulan yeni rejiminin kabul görmesine yönelik “dost” ve “düşman” söylemleri üzerinden iç ve dış tehditler belirlenmiştir. Yeni güvenlik ajandasına İran halkının rıza göstermesiyle bu tehditlerin ortadan kaldırılmasına yönelik olağanüstü önlemlere başvurulması aynı zamanda İran rejiminin meşruiyetini kazanmasını sağlamıştır. Devrim sonrası kurulan İran İslam Cumhuriyeti’nin iç politikada yaşadığı siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlardan halkın dikkatini başka bir yöne çekebilmek için hem bir iç tehdit hem de bir dış tehdit oluşturulmuş ve böylece rejimin güvenliği sağlanmıştır. İran’da rejimin güvenliğini korumak ve iç politikada birlik ve beraberliği sağlamak için tehdit algılamalarından faydalanılmış ve güvenlikleştirme eylemi sıklıkla kullanılmıştır. İran’ın güvenlik yaklaşımında; tarihsel referanslar göz önünde bulundurulurken ulusal güvenlik çerçevesinde bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve sınır güvenliği ön planda tutulmuştur. Bir güvenlik devleti olarak tanımlanan İran’da devrim ideolojisi, ülkenin tarihi, kültürel ve sosyal yapısı güvenlik politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur.

İran’da seçilen güvenlikleştirme eylemleri, rejimin ilk dönemlerinde meşruiyetini kazanmasına yönelik farklı etnik, mezhep ve çıkar gruplarının muhalefetinin bir tehdit olarak sunulması çerçevesinde rejimin varlığı ve değerlerini korumaya yönelik olağanüstü önlemlerin artırılmasının meşru zemini oluşturulmuştur. Humeyni, din temelli kurguladığı rejime yönelik her türlü muhalefete karşı güvenlikleştirme mekanizması kullanmış ve ülkenin yönetiminde hâkimiyetin kendisi ve destekçilerine geçmesini sağlamıştır. Yeni kurulan rejime yönelik her türlü muhalefetin sert tedbirler alınarak önüne geçilmesinin ardından ülkede Şah’ın politikalarının İslami kimliğe yönelik olduğu söylemleriyle o döneme ait bütün siyasal, ekonomik ve sosyal yapılar güvenlikleştirilmiştir. Humeyni, “Kültür Devrimi” ile birlikte yeni rejimin sosyal

ve kültürel yapısını, İslami kimliğin üzerine temellendirerek tek tip bir toplum yaratmayı hedeflemiştir.

Ulusal, bölgesel ve küresel gelişmeler çerçevesinde güvenlik politikasının belirlendiği İran'da, monarşi döneminde de var olan ve hala devam eden tehdit algılamaları ülkenin güvenlik ajandasında yer almayı sürdürürken rejimin ilkelerine ve değerlerine yönelik yeni tehdit algılamaları güvenlik gündeminin çeşitlenmesine neden olmuştur. Ulusal, bölgesel ve küresel gelişmelerin hem iç politika hem de dış politikaya olan etkisi çerçevesinde rejimin iç ve dış politika ayrımının net bir şekilde yapılmasını engellemektedir. Bu doğrultuda, iç politikada toplumun rejime olan bağlılığını devam ettirebilmek ya da rejime yönelik muhalefetin önünü kesebilmek için dış politikada güvenlik mekanizması kullanılmıştır. Dinin ideolojileştirildiği bir ülke olan İran, rejimin ideallerine ve bekasına yönelik her türlü tehdide karşı güvenlikleştirme eylemi gerçekleştirmiş ve hem küresel hem bölgesel hem de ulusal gelişmeler çerçevesinde bir güvenlik devletine dönüşmüştür.

Kaynakça

- Abrahamian, Ervand (1982) *Iran Between Two Revolutions* (Princeton: Princeton University).
- Afary, Janet ve Kevin B. Anderson (2010), Foucault ve İran Devrimi (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi) (Çev. Mehmet Doğan).
- Algar, Hamid (1981), *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini* (London: Mizan Press).
- Arijomand, Said A. (1988), *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran* (Oxford: Oxford University Press).
- Axworthy, Michael (2020), *Devrimci İran* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları) (Çev. Ali Karatay).
- Bozarıslan, Hamit (2015), *Ortadoğu Bir Şiddet Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu Sonundan El- Kaide'ye* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Ali Berktaş).
- Bozarıslan, Hamit (2016), *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi- Arap İsyanlarından Önce ve Sonra* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Melike Işık Durmaz).
- Buzan, Barry (2015), *İnsanlar, Devletler ve Korku* (İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık) (Çev. Emre Çitak).
- Buzan, Barry ve Ole Weaver (2003), *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Buzan Barry, Ole Weaver, Jaap De Wilde (1998), *Security: A New Framework for Analysis* (London: Lynne Rienner Publishers).
- Cottam, Richard (1989), "Inside Revolutionary Iran", *Middle East Journal*, 43(2): 168-185.

- Dabashi, Hamid (2008) *İran Ketlenmiş Halk* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Emine Ayhan)
- Djalili, Mohammad-Reza ve Thierry Kellner (2011), *İran'ın Son İki Yüz Yıllık Tarihi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat) (Çev. Reşat Uzman)
- El Katip, Ahmet (2013), *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet* (İstanbul: Mana Yayınları).
- Emmers, Ralf (2007), "Securitization", Collins, Alan (Der.), *Contemporary Security Studies* (Oxford: Oxford University Press): 109-125.
- Garthwaite, Gene R. (2021), *İran Tarihi* (İstanbul: İnkilap Kitabevi) (Çev. Fethi Aytuna).
- Sadri, Houman A. (1997), *Revolutionary States, Leaders and Foreign Relations: A Comparative Study of China, Cuba and Iran* (London: Praeger).
- Humeyni, Ruhallah M. (1979), *İslam Fıkıhında Devlet* (İstanbul: Düşünce Yayınları) (Çev. Hüseyin Hatemi).
- Hüseyin, Asaf (2011), *İran'da Devrim ve Karşı Devrim* (İstanbul: Pınar Yayınları).
- Humeyni, İmam (1992), *Mustaz'af Müstekbir* (İstanbul: Objektif Yayınları).
- İşcan, Mehmet Z. (2002), "İmamiye Şia'sında Politik Bir Teori Olarak İmamet'in İmkânı", *EKEV Akademi*, 10 (89): 73-94.
- Kemp, Geoffrey (1994), *Forever Enemies? American Policy and The Islamic of Iran* (Washington: The Carnegie Endowment for International Peace).
- Lekzayi, Necef (2019), *Modern İran'da Siyasal ve Sosyal Dönüşümler* (İstanbul: Visal Yayınları) (Çev. Ahmet Çelik ve Saman Barghi).
- Nia, Mahdi N. (2010), "Understanding Iranian Foreign Policy: An Application of Holistic Constructivism", *Alternatives*, 9(1): 148-180.
- Marschall, Christin (2003), *Iran's Persian Gulf Policy* (London: Routledge).
- Martin, Vanessa (2000), *Creating an Islamic State: Khomeini and the Making of a New Iran* (London: I. B. Tauris).
- Menashri, David (1990), *Iran: A Decade of War and Revolution* (New York: Cambridge University Press).
- Munson, Henry (1988), *Islam and Revolution in the Middle East* (London: Yale University Press).
- Okyar, Onur (2014), *İran ve Demokrasi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat).
- Parsa, Misagh (2004), *Devlet, İdeoloji ve Devrim* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Alper Birdal, Nahide Özkan, Derya Göçer).
- Ramazani, Rouhallah K. (1989), "Iran's Foreign Policy: Contending Orientations", *Middle East Journal*, 43(2): 202-217.
- Ramazani, Rouhallah K. (2004), "Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy", *Middle East Journal*, 58(4):1-11.
- Roy, Oliver (2017), *İran: Bir Devrimin Tükenişi* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. İsmail Yerguz).
- Sancar, Serpil (2016), *Din Siyaset ve Kadın İran Devrimi* (Ankara: Nika Yayınları).
- Sarı, İsmail (2018), "Devrimden Günümüze İran'ın Güvenlik Stratejileri", Kurt, Veysel (Der.), *Ortadoğu'da Güvenlik Stratejileri* (İstanbul: Seta Kitapları): 37-62.
- Sarıkaya, Yalçın (2012), *Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür* (Ankara: TASAV).

Serkan (2010), *Humeyni- İnan İslam Devrimi* (Ankara: Kripto Kitaplar).

Stritzel, Holger (2007), "Towards a Theory of Securitization: Copenhagen ve Beyond", *European Journal of International Relations*, 13(3): 357-383.

Waever, Ole (1995) "Securitization and Desecuritization", Lipschutz, Ronnie D. (Der.), *On Security* (New York: Columbia University Press): 46-86.